

*Циліурік І. І.,**асистент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. Стаття присвячена проведенню та аналізу негласних слідчих (розшукових) дій. Встановлення співвідношення оперативно-розшукових дій з кримінальним процесом, використання на досудовому слідстві та суді матеріалів оперативно-розшукових заходів.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, досудове розслідування, оперативно-розшукові дії, законодавство України.

Постановка проблеми. Україна є демократичною правовою державою, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права та свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Разом з тим, гарантуючи дотримання прав і свобод людини, Основний закон держави вимагає від особи певної поведінки з метою недопущення обмеження чи порушення прав інших осіб, а також дозволяє встановлення відповідних вимог та обмежень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінальним процесуальним кодексом України закріплюється порядок кримінального провадження, що охоплює досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Найбільш радикальних змін, порівняно із попереднім кримінально-процесуальним законом, зазнала стадія досудового розслідування. Відповідно до норм нового Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування кримінальних правопорушень на Україні здійснюється шляхом провадження гласних і негласних слідчих (розшукових) дій під процесуальним керівництвом прокурора.

Новий КПК України запровадив новий понятійний апарат стосовно процесуальних та слідчих дій. У зазначеному КПК України процесуальна діяльність включає в себе окреме коло «слідчих (розшукових) дій» та «негласних слідчих (розшукових) дій», а також визначено нового суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності – оперативні підрозділи (ст. 41). У ч. 2 ст. 41 КПК України передбачено, що під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу набуває повноважень слідчого [3]. Тобто залежно від виконуваної функції, уповноважена особа може виступати або дізнавачем, або слідчим, або оперативним працівником. Такі процесуальні перетворення однієї особи залежно від узяті на себе функції, на нашу думку, є невиправданими (розмитими) та не сприятимуть правозастосовній практиці.

Глава 21 КПК України, що має назву «Негласні слідчі (розшукові) дії», складається з трьох параграфів: § 1. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 246-257), § 2. Втручання у приватне спілкування (ст. 258-266), § 3. Інші види негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 267-275). Донедавна переважна більшість негласних слідчих (розшукових) дій, регламентованих главою 21 Кримінального процесуального кодексу України, провадилися як оперативно-розшукові заходи.

Отримана внаслідок їх проведення інформація використовувалась у доказуванні на досудовому слідстві та суді. Введення у систему досудового розслідування негласних слідчих (розшукових) дій є надзвичайно прогресивним кроком законодавця, що направлений на її удосконалення. Насамперед, проведення негласних слідчих (розшукових) дій забезпечує виявлення та розкриття найбільш складних та латентних злочинів, розслідувати які традиційними засобами кримінально-процесуального провадження, що до цього часу застосовувалося на Україні, надзвичайно складно або просто неможливо.

Актуальність цієї теми полягає в тому, що проведене дослідження обумовлюється не лише необхідністю поглибленого вивчення системи негласних слідчих (розшукових) дій як правового явища, встановлення їх співвідношення з оперативно-розшуковими заходами, що спричинено не тільки відсутністю наукових досліджень за вказаною темою, але й потребами практики діяльності оперативних та слідчих підрозділів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Проблемою співвідношення оперативно-розшукових дій з кримінальним процесом, використання на досудовому слідстві та суді матеріалів оперативно-розшукових заходів, досліджувались у працях Б.Т. Безлепкіна, А.В. Белоусова, В.А. Глазкова, С.О. Дідоренка, І.М. Дороніна, В.І. Зажицького, С.Г. Коваленка, В.А. Колесніка, С.А. Кириченка, В.Т. Маляренка, М.А. Погорецького, Б.Г. Розовського, В.Б. Рушайла, І.В. Сервецького, В.М. Тертишнікі, А.Г. Цветкова, а також в роботах інших вітчизняних та зарубіжних вчених. Проте у зв'язку із запровадженням до системи досудового розслідування негласних слідчих (розшукових) дій, глибоких наукових досліджень потребує їх система та зміст, а також співвідношення з оперативно-розшуковими заходами у виявленні та розкритті злочинів.

Метою статті є дослідження питання дотримання прав і свобод особи під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні, виявлення проблемних аспектів запровадження інституту слідчої та оперативно-розшукової діяльності та пропонування шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. 20 листопада 2012 р. набув чинності новий Кримінально-процесуальний кодекс України, який проголосив нові підходи до кримінального провадження загалом, а також вніс істотні зміни в окремі стадії кримінального процесу.

У Російській імперії з 1864 року існувала за французьким зразком посада судового слідчого, який, виходячи з назви, відносився до судової влади і міг проводити лише гласні дії [1, с. 157]. З 1920-х років слідчих перевели у підпорядкування органів виконавчої влади, зробили їх функціонально залежними від керівництва, але залишили їм всі притаманні раніше судові повноваження [2, с. 320]. Це також пояснює неможливість слідчих в тодішніх умовах виконувати негласні дії.

Новий кодекс цілком правильно позбавив слідчих усіх судових за своїм змістом повноважень і перетворив їх на помічників прокурорів.

Тому немає жодних проблем, щоб нинішні слідчі за вказівкою прокурора виконували відкриті або таємні слідчі дії. Виходячи з цього, у КПК (за прикладом європейських держав) і з'явилася окрема глава про негласні слідчі дії.

Негласні слідчі дії згідно зі ст. 246 КПК – це різновид слідчих (розшукових) заходів, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом. Негласні слідчі дії проводять у випадках, якщо відомості про злочин і особу, яка його вчинила, неможливо отримати іншим способом.

Негласними слідчими діями, відповідно КПК України, є аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК) [3, с. 102-113].

Негласність проведення слідчих (розшукових) дій виражається в тому, що вони здійснюються приховано не лише від осіб, злочинна діяльність яких документується, але й від усіх інших суб'єктів, що не приймають безпосередньої участі у її провадженні. Розголошення відомостей щодо факту та результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій може відбуватися під час ознайомлення сторонами з його матеріалами, на судових стадіях кримінального провадження під час розгляду його матеріалів, або ж у порядку, визначеному ст. 253 КПК України, з метою повідомлення осіб, щодо яких провадилися негласні слідчі (розшукові) дії. Тобто, такі слідчі дії проводять без відома особи, щодо якої їх вчиняють. КПК України передбачає повідомлення як осіб, чії права були тимчасово обмежені під час вчинення негласних слідчих дій, так і підозрюваного і його захисника про проведення цих дій, причому в письмовій формі. Таке повідомлення надсилають протягом 12 місяців після їх завершення, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

Оскільки в ході роботи правоохоронних органів можуть використовуватись спеціальні засоби, методи та прийоми роботи, відомості про які становлять державну таємницю, інформація щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій може бути розголошеною лише за умови та у межах, що забезпечує збереження цієї таємниці. У такому разі досудове розслідування та судовий розгляд матеріалів кримінального провадження повинні проводитись із дотриманням режиму секретності.

Суб'єктами організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій слід вважати посадових та службових осіб, уповноважених законом органів, що приймають рішення щодо їх здійснення, організують та виконують необхідні дії, направлені на отримання відомостей, що входять до предмету доказування у кримінальному провадженні. Відповідно, суб'єктами проведення негласних слідчих (розшукових) дій є: слідчий суддя (за винятком передбачених законом випадків (ст. 271, 272 КПК України), слідчий, що веде досудове розслідування, прокурор, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, керівник органу досудового розслідування, оперативний підрозділ, що виконує доручення слідчого на

проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Суб'єктами проведення негласних слідчих (розшукових) дій з метою забезпечення їх організації та здійснення може використовуватись допомога та сприяння осіб, що співпрацюють із правоохоронними органами на засадах конфіденційного співробітництва. Така допомога може мати різний характер та виявлятися у інформаційному сприянні забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Окремі негласні слідчі (розшукові) дії проводяться із використанням спеціальних технічних засобів отримання інформації. Спеціальні технічні засоби мають різне призначення та можуть використовуватись при проведенні будь-якої із негласних слідчих (розшукових) дій з метою виявлення, обробки, фіксації інформації, необхідної для реалізації завдань кримінального провадження.

Відповідно до змісту ст. 273 КПК України, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій за рішенням керівника органу досудового розслідування, можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби.

Метою проведення негласних слідчих (розшукових) дій є пошук та фіксація фактичних даних, що підлягають використанню у доказуванні на досудових та судових стадіях кримінального провадження, також для розшуку осіб, що безвісно зникли, або переховуються від органів досудового розслідування та суду або ухиляються від відбування кримінального покарання. Проведенням негласних слідчих (розшукових) дій також забезпечується розшук предметів, документів, що можуть використовуватись у кримінальному провадженні як докази.

Ч. 2 ст. 246 КПК України закріплює, що негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Отже, проведення негласних слідчих (розшукових) дій є припустимим лише за умов, що отримання інформації гласним шляхом (через проведення інших слідчих (розшукових) дій) не забезпечує вирішення завдань кримінального провадження.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій може приймати слідчий, прокурор, а також, у передбачених законом випадках, слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий суддя приймає рішення про необхідність проведення негласних слідчих (розшукових) дій на підставі розгляду клопотання, внесеного слідчим, прокурором, таким чином забезпечуючи контроль за законністю їх провадження суб'єктами досудового розслідування.

У ч. 3 ст. 246 КПК України встановлено, що слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Відповідно, прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій. До виняткових повноважень прокурора, за змістом ч. 4 цієї ж статті КПК України, належить прийняття рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

У рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії обов'язково зазначається строк її здійснення, що не повинен виходити за межі строків досудового розслідування (ст. 219 КПК України). Строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений у порядку, визначеному ч. 5 ст. 246 КПК України.

Досліджуючи норми, що регламентують проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій слід дійти висновку, що їх загальна сукупність становить цілісну систему. Систе-

моутворюючими чинниками є форма проведення (негласна), встановлені КПК України підстави та порядок організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій, використання отриманих за ними результатів, гарантії законності провадження. Розглядаючи систему негласних слідчих (розшукових) дій, визначених кримінальним процесуальним законом, варто відзначити, що загалом за замістом вони мають співвідношення із оперативно-розшуковими заходами, які проводяться в межах прав оперативних підрозділів, визначених ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [4].

Окремі норми ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», з урахуванням змін, внесених законом № 4652-VI від 13 квітня 2012 року, побудовані як бланкетні та посилаються на окремі статті КПК України, що встановлюють порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій [5]. З огляду на це, можна дійти висновку, що оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії є однорідними за організаційно-правовим критерієм та відрізняються, переважним чином, за правовим статусом та суб'єктивним складом.

Окрім того, оперативно-розшукові заходи проводяться з метою виявлення, попередження та розкриття злочину, що готується, а негласні слідчі (розшукові) дії направлені на виявлення та перевірку інформації, необхідної для розслідування вже вчиненого злочину.

Негласні слідчі (розшукові) дії, регламентовані главою 21 КПК України різняться за своєю організаційною сутністю, змістом проваджуваних дій, суб'єктивним складом. Проте, за низкою ознак, усі негласні слідчі (розшукові) дії можна розподілити на окремі групи. Так, за організаційним критерієм негласні слідчі (розшукові) дії можна поділити на три групи, а саме: ті, що здійснюються з дозволу слідчого судді, за рішенням слідчого, прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, а також ті, проведення яких відбувається винятково за рішенням прокурора.

Винятково за рішенням прокурора може проводитись така негласна слідча (розшукова) дія як контроль за вчиненням злочину.

За ознакою обмеження прав особи, закріплених Конституцією України та нормативно-правовими актами України негласні слідчі (розшукові) дії поділяються на дві групи: проведення яких не обмежує права особи, і, відповідно, які пов'язані з обмеженням прав особи.

За ознакою тяжкості вчиненого злочину, з метою розкриття та розслідування якого проводяться негласні слідчі (розшукові) дії, можна поділити на дві групи: ті, що проводяться по тяжких, особливо тяжких злочинах, а також ті, що проводяться по будь-яких злочинах, незалежно від ступеню тяжкості. За змістом ст. 246 КПК України, аудіоконтроль, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК), огляд та виймка кореспонденції (ст. 262 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК), в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді, а також обстеження публічно недоступних місць, житла та іншого володіння особи (ст. 267 КПК), спостереження за особою, річчю, місцем (ст. 269 КПК), аудіоконтроль, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК), контроль за вчиненням злочину (ст. 270 КПК), виконання спеціального завдання із розкриття злочинної діяльності організованої злочинної групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК), проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Зняття інформації з електронних інформаційних

систем (ст. 264 КПК), якщо доступ до інформаційних систем або їх частин не обмежується власником, володільцем, утримувачем, або не пов'язаний із подоланням логічної системи захисту; обстеження приміщень, що призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (ст. 267 КПК), тобто приміщень із примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затриманням, взяттям під варту, а також установами місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК) можуть проводитись з метою розслідування злочинів, відповідальність за які встановлена КК України, незалежно від ступеню тяжкості вчинених діянь.

Необхідність використання спеціальних технічних засобів, відносин конфіденційного співробітництва, несправжніх (імітаційних) задалегідь ідентифікованих (помічених) засобів у ході підготовки та проведення негласних слідчих (розшукових) дій визначається в залежності від ситуації, що склалася у кримінальному провадженні, і є варіативними ознаками, що не можуть виступати критеріями розмежування негласних слідчих (розшукових) дій на окремі групи. Викладене поширюється і на можливість розподілу негласних слідчих (розшукових) дій на групи за ознакою місця проведення. З аналізу положень Глави 21 КПК України випливає, що негласні слідчі (розшукові) дії можуть проводитись в публічно недоступних місцях, житлі, іншому володінні особи, або ж у публічно доступних місцях (громадські місця або ж місця загального користування, вхід до яких необмежений). Проте окремі негласні слідчі (розшукові) дії, наприклад, аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК) можуть проводитись як у житлі, іншому володінні особи, так і в публічно доступних місцях, залежно від ситуації, що склалася на досудовому розслідуванні.

Проаналізувавши зарубіжне законодавство, ми дійшли висновку, що в Україні був врахований найбільш прогресивний світовий досвід у правовому регулюванні використання на досудовому розслідуванні негласних форм та методів здобуття інформації про підготовлюваний або вчинений злочин. Зокрема, в новому Кримінальному процесуальному кодексі України представлений найбільш широкий перелік негласних слідчих дій, порівняно із процесуальним законодавством низки зарубіжних країн.

Слід зазначити, що практика використання в розслідуванні негласних (оперативно-розшукових) дій і заходів не нова, вона застосовується у низці кримінально-процесуальних законів зарубіжних країн. Вивчення практики діяльності правоохоронних органів та кримінально-процесуального законодавства країн Західної Європи свідчить, що в цих країнах ще на початку 90-х рр. минулого століття почали застосовуватися нові спеціальні дії, які дають можливість отримувати інформацію про злочин та використовувати її як доказ під час розгляду кримінальної справи в суді. Так, Закон Італійської Республіки «Про внесення термінових змін в Кримінально-процесуальний кодекс і заходи по боротьбі з мафіозною злочинністю» дозволяє правоохоронним органам уживати різноманітних заходів (гласні та негласні) для отримання інформації про злочинну діяльність із застосуванням технічних засобів контролю і фіксації інформації та використовувати результати в кримінально-процесуальному доказуванні [6, с. 34–35]. Такі дії за своїм змістом схожі з передбаченими Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». У Німеччині кримінально-процесуальна й оперативно-розшукова діяльність не розмежовані. Усі гласні й негласні дії уповноважених здійснюються з метою виявлення та розкриття злочинів у порядку, визначеному КПК ФРН [7, с. 54–56]. Кримінально-процесуальним законом Литовської Республіки передбачено процедуру «секретного досудового розслідуван-

ня» та негласне використання технічних засобів фіксації інформації під час провадження окремих слідчих дій [8, с. 122–158]. Розслідування злочинів у США і Великобританії передбачає використання негласних способів отримання інформації, якими є контроль телекомунікацій, усних розмов, візуальне спостереження, використання конфіденційного співробітництва тощо [9]. Практика боротьби зі злочинністю зазначених країн доводить ефективність таких дій. Так, третина всіх доказів, які використовує суд Франції для викриття вини особи у вчиненні злочину, добута саме за допомогою дій, проведених у негласному порядку [10, с. 67].

Висновки. Розширення можливостей слідчого щодо отримання інформації про злочин і злочинця завдяки використанню заходів оперативно-розшукової діяльності для кримінального процесу України слід вважати прогресивним кроком законодавця, спрямованим на посилення правоохоронної функції держави. Запровадження в Кримінально-процесуальному кодексі України інституту негласних слідчих дій, що призвело до об'єднання слідчої і оперативно-розшукової діяльності, яку за новим КПК України проводить слідчий у межах кримінального провадження, є лише прогресивним кроком.

Література:

1. Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. – К., 2001. – 320 с.
2. Іванченко Р. П. Історія без міфів. Бесіди з історії української державності : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Київ : МАУП, 2007. – 624 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К : Центр учбової літератури. – 2012.
4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13.04.2012 № 4652-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4652-17/conv>.
6. Законодательство Италии о борьбе с организованной преступностью // Законность. – 1993. – № 11. – С. 34–39.
7. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. / Молдован А. В. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
8. Погорецький М. А. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі республік Латвії та Молдови / М. А. Погорецький // Вісник прокуратури. – 2007. – № 9. – С. 122–128.
9. Прослушивание телефонов в международном праве и законодательстве одиннадцати европейских стран / Сост. Е. Е. Захаров. – Х. : Фолио, 1999. – 152 с.
10. Кавалиерис А. К. Об одном аспекте интеграции криминалистической и оперативно-розыскной деятельности / А. К. Кавалиерис // Роль и значение деятельности профессора Белкина Р. С. в становлении и развитии современной криминалистики : Материалы международной научно-практической конференции. – М., 2002. – С. 66–72.

Цилюрик И. И. Негласные следственные (розыскные) действия в криминальном судопроизводстве

Аннотация. Статья посвящена проведению и анализу негласных следственных (розыскных) действий. Установление соотношения оперативно-розыскных действий по уголовным процессом, использования на досудебном следствии и суде материалов оперативно-розыскных мероприятий.

Ключевые слова: негласные следственные (розыскные) действия, досудебное расследование, оперативно-розыскные действия, законодательство Украины.

Tsilyryk I. Covert investigative (detective) action in criminal proceedings

Summary. The article is dedicated to conducting and analyzing covert investigative (detective) action. Setting the value of operational search actions with legal process, use the pre-trial investigation and court materials search operations.

Key words: Covert Investigative (Detective) Actions, Pretrial Investigation, Search Operations, law of Ukraine.